

<https://doi.org/10.31891/PT-2025-2-14>

УДК 159.955.1

Олег МАЗЯР

доктор психологічних наук, доцент,
Житомирський державний університет імені Івана Франка

<https://orcid.org/0000-0003-2718-9053>

e-mail: mazuar.oleg2015@gmail.com

ВЕРБАЛЬНИЙ ЕФЕКТ СМИСЛОВОГО ЗАВЕРШЕННЯ

Мета дослідження – встановити особливості вербальної динаміки у зв'язку з процесом осмислення інформації. З'ясовано, що у динаміці вербальна активність респондентів зростає у всіх вікових групах, особливо у групі юнаків, однак знижується у віковому аспекті. Вербальна активність та смислове навантаження виявились прямо, але недостатньо сильно взаємопов'язаними. Цей зв'язок коливається з віком і має більш виразну тенденцію на початку виконання когнітивного завдання, тоді як наприкінці завдання така тенденція слабшає. Групи юнаків і молоді виявляють найбільш стабільні результати вербальної продуктивності та смислового навантаження. Молодші групи досліджуваних виявляють вищі показники когнітивної продуктивності, яка має тенденцію до зростання, тоді як старші вікові групи більш варіабельні.

Ключові слова: когнітивна діяльність, когнітивна динаміка, вербальна продуктивність, смислове навантаження, смисл.

Oleh MAZIAR

Zhytomyr Ivan Franko State University

VERBAL EFFECT OF MEANING COMPLETION

The aim of the study was to determine the peculiarities of verbal dynamics in relation to the process of information comprehension. Particularly it was planned to determine the existence of the verbal effect in different age groups in the case of completing a cognitive task. The «Method of text breaks» was used in the empirical study. It was found that verbal activity dynamics increase in all age groups, especially in the youth group, but decrease with age. Semantic completion is marked by an increase in the number of words. This suggests that higher levels of verbal productivity upon task completion are related to the effect of adaptation to the specifics of its implementation. At the same time, the semantic complexity increases. This may indicate the activation of cognitive processes in its final stage of study. Verbal activity and semantic complexity were directly, but not strongly, correlated. This relationship varies with age and shows a more distinct trend at the beginning of the cognitive task, whereas by the end of the task, this trend becomes weaker. Obviously, this can be explained by the fact that the semantic indicator does not increase as much as the verbal one. The decline in the relationship between verbal productivity and semantic complexity is particularly apparent in middle and old age. The youth and young adult groups demonstrate the most stable results in verbal productivity and semantic complexity, which is reflected in the increase in indicators upon completing the cognitive task of the specified type. The younger groups demonstrate higher levels of cognitive productivity, which tend to increase, whereas the older age groups show greater variability. However, it should be noted that only the results in the youth group are normally distributed.

Keywords: cognitive activity, cognitive dynamics, verbal productivity, semantic weight, meaning.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Наслідком потужного впливу інформаційних технологій стає інформаційний тиск на сучасну людину. Це одна з основних причин, яка обумовлює її хронічний стресовий стан [1; 7]. Однак ключова проблема, вочевидь, полягає не тільки і не стільки у тому, що індивід споживає надмірну кількість інформації, а те, що він не здатний встановлювати і втримувати контроль над інформацією, правильно її інтерпретувати та структурувати. Адже інформація почасти набуває суперечливого змісту, містить помилки та не має чіткої визначеності, що не дозволяє приймати виважені рішення, правильно оцінювати значущість інформації. Індивіду стає складно виокремити посутнє, здійснити адекватне узагальнення. Тому постає питання про особливості осмислення інформації в залежності від її повноти та ясності.

Аналіз досліджень та публікацій

У психологічній науці з'ясовані окремі ефекти та тенденції у процесі смислової обробки інформації. Наприклад, класичними стали «ефект Зейгарник» (краще запам'ятовування незавершених дій у порівнянні із завершеними) [8], концепція когнітивного дисонансу, згідно якої індивід прагне узгоджувати свої думки та дії [6], ефект прагнення до досконалості та бездоганності у роботі [5]. Цікавість становить питання нерівномірності використаних слів для висловлювання своєї думки в залежності від сформованості думки індивіда. Можна припустити, що на початку міркування індивід буде схильним використовувати більшу кількість слів для осмислення інформації: йому необхідно розгорнути умову, з'ясувати її неявні аспекти, деталізувати їх, щоб мати більше вихідних даних для побудови засновків. Це пов'язано з необхідністю нівелювати первинний стрес, зменшити когнітивне навантаження та структурувати думки, тобто зробити завдання більш зрозумілим для себе. Натомість формулювання висновків вимагатиме кристалізації смислу, а значить індивід у процесі когнітивної діяльності використовуватиме меншу кількість слів. Також це пов'язано зі складністю того чи іншого завдання. Більш складні завдання закономірно потребуватимуть більше часу на осмислення. Таким чином, вербальна динаміка, дарма що непрямо, може слугувати орієнтиром, індикатором того, якою мірою суб'єкт зрозумів інформацію. Відповідно, у ході дослідження можемо з'ясувати, в яких когнітивних точках суб'єкт виходить на осмислення певного інформаційного матеріалу.

Формулювання цілей статті

Мета статті полягає у встановленні особливостей вербальної динаміки у зв'язку з процесом осмислення інформації.

Виклад основного матеріалу

Ефект смислового завершення можна розглядати як когнітивне явище, яке виявляється у тому, що суб'єкт відчуває полегшення через зниження стресу у зв'язку з виконанням когнітивного завдання. Цей процес може характеризуватися зменшенням кількості слів та чіткістю формулювань, а стилістично це може виявлятися у спеціальних фразах на кшталт «таким чином».

Поняття «смислового завершення» можна трактувати двояко. Сислове завершення можна розуміти як технічну фіналізацію когнітивного завдання з досягнутим рівнем успішності, що необов'язково відбиває достатнє розуміння інформаційного матеріалу чи вирішення задачі. Також смислове завершення може означати повне осмислення когнітивного матеріалу, якого індивід досягає ще до технічного завершення завдання. У цьому випадку сутнісне розуміння може відбуватися на різних етапах когнітивного завдання.

У межах нашого дослідження смислове завершення трактується як фіналізація когнітивної діяльності, яка зіставляється з рівнем успішності її виконання. Тобто ми плануємо з'ясувати особливості вербальної динаміки у зв'язку зі смисловою динамікою та загальним результатом виконання когнітивного завдання. Для цього необхідно використати такий діагностичний інструментарій, який, з одного боку, передбачає поетапну когнітивну діяльність, а з іншого, забезпечує отримання альтернативних варіантів когнітивного продукту. Таким чином, можна буде зіставляти результати досліджуваних, які мають різний рівень когнітивної успішності.

Одним із найбільш релевантних діагностичних інструментів стає «Методика текстових розривів». Попередньо ця методика використовувалась нами для вивчення вікових аспектів динаміки мислення, дарма що за її допомогою не вдалося зафіксувати статистично значущих відмінностей ($n=120$) [4]. Діагностичним інструментарієм слугує текст оповідання, в якому сформульовані лише непарні речення, тоді як парні речення слід написати респондентам. Загальна кількість речень оповідання тридцять. Відповідно, досліджуваному необхідно скласти п'ятнадцять речень, які будуть пов'язані з попереднім і наступним реченнями оповідання. Таким чином, текстові пропуски можна оцінювати як окремі когнітивні

завдання, що становлять систему, яка може вимірюватися як сукупно, так і в окремих своїх частинах.

Смислове завершення поставленого завдання ми оцінюємо як в цілому, так і за трьома окремими частинами, що містять по десять речень, п'ять з яких складені респондентом. Така диференціація тексту дозволяє виокремити динаміку, зокрема, у заключній третій частині оповідання. Вербальна активність оцінюється як кількість вживаних слів, а смислова продуктивність відповідає отриманому смисловому коефіцієнту. Смысловий коефіцієнт, своєю чергою, є результатом сумарної смислових зв'язків між реченнями, який вираховується за спеціальною схемою [2; 3]. Зокрема, смисловий зв'язок між сусідніми реченнями (реченням автора методики та реченням респондента) може бути імітаційним (парафраз, повторення думки), алогічним (суперечливим), аморфним (невизначеним, нечітким), логічним (закономірним) та ефазивним (наративним, специфічно авторським).

Психометричну трудність становлять стилістичні відмінності між досліджуваними, що позначається на кількості вживаних слів. Якщо смисловий коефіцієнт (смысловое навантаження) коливається у вузьких межах (від 0 до 5 балів), то кількість слів у конкретному дослідженні коливається у значно ширших межах (від 56 до 313 слів). Тому для порівняння даних із різним розподілом і стандартизації даних додатково використано z-оцінки. Зокрема, такі оцінки можуть коливатися в межах від -3 до 3, де значення 0 вказує на близькість до середніх значень. Результати дослідження представлено у таблиці 1.

Таким чином, за результатами дослідження спостерігається неухильний загальний тренд до зниження вербальної активності у віковому аспекті (від $\bar{x} = 9,79$ слів у підлітків до $\bar{x} = 8,44$ слів у похилому віці), але при цьому простежується зростання показників вербальної продуктивності від першої до третьої частини у всіх вікових групах. Остання тенденція може свідчити про зростання когнітивних ресурсів досліджуваних різних вікових груп у процесі завершення когнітивного завдання, що очевидно суперечить нашим попереднім припущенням. Разом із тим, слід відмітити, що загальні z-оцінки вказують на те, що група підлітків має більш значуще коливання оцінок довкола середнього арифметичного (що вказує на вищі показники розмаху даних) (0,49), тоді як в інших групах подібна варіативність майже відсутня. Прикметно, що найбільш виразні коливання оцінок відбуваються у третій частині оповідання у юнаків ($\bar{x} = 11,65$ слів, $z = 1,27$) – приблизно вдвічі вищі, ніж у решти. Тобто юнаки демонструють збільшення вербальної активності при смислового завершенні, що назагал підтверджує положення про те, що юнаки є чи не найбільш

когнітивно гнучкими та продуктивними серед решти вікових груп. Натомість зниження показників решти груп можна частково пояснити ймовірним зростанням втоми й у зв'язку з цим відносно зниження когнітивної активності, що особливо виразно представлено у групі осіб похилого віку ($\bar{x} = 9,26$ слів, $z = 0,68$).

Таблиця 1

Показники вербальної продуктивності та смислового навантаження

Показники вербальної динаміки (середні арифметичні абсолютних показників / z-оцінок)					
	підлітковий (n=120)	юнацький (n=27)	молодий (n=52)	середній (n=31)	похилий (n=26)
Частина 1	9,79 / 0,74	9,08 / -1,22	8,98 / -0,66	9,07 / -0,58	8,44 / -0,48
Частина 2	10,39 / 0,03	10,02 / -0,03	9,53 / -0,07	9,01 / 0,04	8,75 / -0,20
Частина 3	11,14 / 0,71	11,65 / 1,27	10,37 / 0,72	9,45 / 0,54	9,26 / 0,68
Σ	156,58 / 0,49	153,74 / 0,01	144,39 / 0	137,65 / 0	132,23 / 0
Показники смислової динаміки (середні арифметичні абсолютних показників)					
Частина 1	3,4	3,38	3,33	3,26	3,24
Частина 2	3,49	3,65	3,52	3,41	3,09
Частина 3	3,81	3,95	3,88	3,76	3,67
Σ	3,56	3,65	3,57	3,47	3,32
Показники кореляційного аналізу вербальної та смислової динаміки					
Частина 1	.356 (p<.001)	.451 (p<.018)	.497 (p<.001)	.473 (p<.007)	.496 (p<.010)
Частина 2	.380 (p<.001)	.293 (p<.138)	.536 (p<.001)	.327 (p<.073)	.133 (p<.518)
Частина 3	.349 (p<.001)	.357 (p<.067)	.536 (p<.001)	.340 (p<.061)	.291 (p<.149)
Σ	.446 (p<.001)	.527 (p<.005)	.604 (p<.001)	.507 (p<.004)	.316 (p<.116)
Критерій Шاپіро-Уїлка	W = 0.933 p = 0.001	W = 0.960 p = 0.376	W = 0.939 p = 0.001	W = 0.941 p = 0.044	W = 0.919 p = 0.014

Смислове навантаження зростає від першої частини до третьої у всіх вікових групах. Однак при цьому показники смислового коефіцієнта коливаються у межах 3 та 4 балів, що вказує на поступовий перехід досліджуваних від смислової аморфності до логічності розуміння тексту, дарма що абсолютного показника логічності не досягає жодна вікова група. Цікаво, що смислової логічності сягають юнаки ($\bar{x} = 3,95$) та молоді ($\bar{x} = 3,88$) у третій частині оповідання, але й решта груп мають найвищі показники при завершенні тестового завдання. Порівняно найвищі смислові показники, тобто осмисленість сформульованих речень, груп юнаків і молоді підтверджує попередні висновки про їхню високу когнітивну активізацію, що об'єктивно

виражається у вербальній продуктивності. Що стосується зіставлення групових показників, то бачимо деяке зниження показників із віком (найнижчі середньоарифметичні показники у групі осіб похилого віку). Групи середнього та похилого віку залишається порівняно нижчою: $\bar{x} = 3,76$ та $\bar{x} = 3,67$, відповідно. Тобто назагал можемо зробити висновок про те, що відбувається поступове поглиблення розуміння суті когнітивного завдання, зростання смислового навантаження, що виражається на рівні середніх показників смислового коефіцієнта упродовж дослідження.

Зіставлення показників вербальної та смислової динаміки дозволяє стверджувати, що статистичний зв'язок між ними є прямим, але здебільшого слабким із тенденцією до середнього. Причому найвищі кореляційні зв'язки фіксуються у першій частині завдання; прикметно, що при цьому спостерігаються найвищі показники статистичної значущості отриманих результатів. У третій частині оповідання також простежуються значимі кореляційні зв'язки (у межах $r = 0,291 - 0,536$), але вони нижчі, ніж у першій, та подекуди мають низьку статистичну значущість. Можемо припустити, що існує достатня кількість досліджуваних в усіх вікових групах, яка надає перевагу швидкому виконанню завдання, ніж осмисленому. Хоча при цьому продовжують зростати показники вербальної продуктивності. Назагал спостерігаємо, що окремі показники зростають до середніх значень ($r = 0,5$) з достатньо високою статистичною значущістю. Найвищий показник кореляційного зв'язку простежується у групі молодих осіб ($r = 0,536$ ($p < .001$)). Якщо його зіставити з показниками вербальної продуктивності, то можемо стверджувати, що ця група досліджуваних найкраще зберігає баланс між швидкістю (писемного) мовлення та смисловим навантаженням. Натомість у групі підлітків ($r = 0,349$ ($p < .001$)) та юнаків ($r = 0,357$ ($p < .067$)) простежується нерівномірність зростання когнітивних показників, а саме – пишуть багато, але змістовно показники залишаються невисокими. У середньому ($r = 0,340$ ($p < .061$)) та похилому ($r = 0,291$ ($p < .149$)) віці така невідповідність стає ще більш відчутною. Тож існують деякі підстави припустити наявність феномену зниження когнітивного контролю, що об'єктивується у збільшенні вербальної активності, але зменшенні уваги щодо осмислення завдання. Це можна виразити такою суб'єктивною логікою досліджуваних: «аби було багато написано, щоб зарахували проходження тесту». Тобто зростання вербальної активності не супроводжується пропорційним збільшенням продукування смислового навантаження, що може вказувати на зміну стратегії виконання когнітивного завдання при ймовірній утомі, яка більш

виражена у старших вікових групах досліджуваних. Іншими словами, спостерігається взаємозв'язок мовлення та мислення, одночасне зростання їхніх показників, але при завершенні когнітивного завдання цей процес помітно слабшає. Це дозволяє по-іншому оцінити характер їхньої взаємозалежності: говорить, тому що міркує, чи міркує, тому що говорить?

Разом із тим важливо зауважити, що за критерієм Шапіро-Уїлка не всі ряди даних виявились нормально розподіленими (вочевидь, через недостатню кількість досліджуваних деяких вікових груп). Це слід враховувати при формулюванні висновків. Тобто у вікових групах спостерігається висока індивідуальна варіативність результатів. Лише група юнаків виявилась відносно нормально розподіленою ($W = 0.960$, $p = 0.376$), тобто вони демонструють певну однорідну тактику виконання когнітивного завдання. Щодо решти досліджуваних зробити категоричні висновки неможливо.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Попри те, що не всі дані були нормально розподіленими у вікових групах, а значить наявна значна індивідуальна варіативність результатів, зазначимо таке:

1. Вербальна продуктивність помітно зростає у процесі виконання когнітивного завдання у всіх вікових групах, особливо у групі юнаків (яка до того ж відповідає вимогам нормального розподілу даних), однак неухильно знижується у віковому аспекті. Тобто смислове завершення виявляється у збільшенні кількості написаного, коли досліджувані різних вікових груп намагаються більш докладно пояснювати свою думку. Це дає підстави припустити, що вищі показники вербальної продуктивності при завершенні когнітивного завдання такого типу пов'язані з ефектом адаптації до особливостей його виконання.

2. Смислове навантаження також зростає у ході виконання когнітивного завдання такого типу, що може вказувати на активізацію когнітивних процесів у його фінальній частині.

3. Вербальна продуктивність та смислове навантаження виявились прямо, але недостатньо сильно взаємопов'язаними. Цей зв'язок коливається з віком і має більш виразну тенденцію на початку виконання когнітивного завдання, тоді як наприкінці завдання така тенденція дещо слабша. Вочевидь, це можна пояснити тим, що смисловий показник не зростає настільки сильно, як вербальний.

Послаблення взаємозв'язку вербальної продуктивності та смислового навантаження особливо простежується у середньому та похилому віці.

4. Групи юнаків і молоді виявляють найбільш стабільні результати вербальної продуктивності та смислового навантаження, що об'єктивується у зростанні показників при завершенні виконання когнітивного завдання вказаного типу.

5. Молодші групи досліджуваних виявляють вищі показники когнітивної продуктивності, яка має тенденцію до зростання, тоді як старші вікові групи є більш варіабельними.

Вище зазначене дає підстави спростувати наше початкове припущення про те, що вербальна активність повинна бути вищою на початку виконання когнітивного завдання, оскільки індивідом здійснюється довізначення задачі (уточнюються та скориговуються умови). Навпаки, досліджувані всіх вікових груп схильні збільшити вербальну продуктивність до моменту завершення виконання когнітивного завдання.

Перспективою подальшого дослідження є уточнення результатів, яка буде реалізовуватися шляхом збільшення вибірки респондентів, особливо старших вікових груп, що забезпечить їхню репрезентативність та суттєве підвищення показників статистичної значущості показників.

Література

1. Годлевська В. Ю. Інформаційний стрес у дітей як причина психологічних наслідків військових конфліктів. *Політичне життя*. 2019. № 2. С. 50–54.
2. Мазяр О. В. Смилова алогічність у процесі мислення. *Науковий часопис УДУ імені Михайла Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки* : зб. наук. праць / за наук. редакцією І. С. Булах. Київ : Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2023. Випуск 22(67). С. 49–57.
3. Мазяр О. В. Смилова імітаційність у процесі мислення. *Проблеми гуманітарних наук. Психологія*. 2023. № 51. С. 76–81.
4. Мазяр О., Світлична Т. Вікові відмінності вербальної динаміки мислення. *Журнал соціальної та практичної психології*. 2024. № 4. С. 12–16.
5. Dunkley D. M., Berg J., Zuroff D. C. The role of perfectionism in daily self-esteem, attachment, and negative affect. *Journal of Personality*. 2012. Vol. 80(3). P. 633–663. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.2011.00741.x>

6. Festinger L. A theory of cognitive dissonance. Stanford : Stanford University Press, 1957. 291 p. <https://doi.org/10.1515/9781503620766>.
7. Marsh E., Vallejos E. P., Spence A. Overloaded by Information or Worried About Missing Out on It: A Quantitative Study of Stress, Burnout, and Mental Health Implications in the Digital Workplace. *SAGE Open*. 2004. Vol. 14(3). P. 1–17. <https://doi.org/10.1177/21582440241268830>.
8. Savitsky K., Medvec V. H., Gilovich T. Remembering and Regretting: The Zeigarnik Effect and the Cognitive Availability of Regrettable Actions and Inactions. *Personality and Social Psychology Bulletin*. 1997. Vol. 23(3). P. 248. <https://doi.org/10.1177/0146167297233004>.

References

1. Hodlevska V. Yu. Informatsiyni stres u ditei yak prychyna psykholohichnykh naslidkiv viiskovykh konfliktiv. Politychne zhyttia. 2019. № 2. S. 50-54.
2. Maziar O. V. Smyslova alohichnist u protsesi myslennia. Naukovyi chasopys UDU imeni Mykhaila Drahomanova. Serii 12. Psykholohichni nauky : zb. nauk. prats / za nauk. redaktsiieiu I. S. Bulakh. Kyiv : Vyd-vo UDU imeni Mykhaila Drahomanova, 2023. Vypusk 22(67). S. 49-57.
3. Maziar O. V. Smyslova imitatsiynist u protsesi myslennia. Problemy humanitarnykh nauk. Psykholohiia. 2023. № 51. S. 76-81.
4. Maziar O., Svitlychna T. Vikovi vidminnosti verbalnoi dynamiky myslennia. Zhurnal sotsialnoi ta praktychnoi psykholohii. 2024. № 4. S. 12-16.
5. Dunkley D. M., Berg J., Zuroff D. C. The role of perfectionism in daily self-esteem, attachment, and negative affect. *Journal of Personality*. 2012. Vol. 80(3). P. 633–663. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.2011.00741.x>
6. Festinger L. *A theory of cognitive dissonance*. Stanford : Stanford University Press, 1957. 291 p. <https://doi.org/10.1515/9781503620766>.
7. Marsh E., Vallejos E. P., Spence A. Overloaded by Information or Worried About Missing Out on It: A Quantitative Study of Stress, Burnout, and Mental Health Implications in the Digital Workplace. *SAGE Open*. 2004. Vol. 14(3). P. 1-17. <https://doi.org/10.1177/21582440241268830>.
8. Savitsky K., Medvec V. H., Gilovich T. Remembering and Regretting: The Zeigarnik Effect and the Cognitive Availability of Regrettable Actions and Inactions. *Personality and Social Psychology Bulletin*. 1997. Vol. 23(3). P. 248. <https://doi.org/10.1177/0146167297233004>.